

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора, професора кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія» Андронova Ігоря Володимировича на дисертацію Поліщука Павла Анатолійовича на тему: «Встановлення фактів, що мають юридичне значення, в порядку цивільного судочинства: проблеми теорії і практики», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Проблематика встановлення фактів, що мають юридичне значення, в порядку окремого провадження не є новою для юридичної науки, однак залишається актуальною внаслідок існування цілої низки невирішених питань як теоретичного, так і суто практичного характеру.

Досліджена дисертантом категорія цивільних справ яскраво відображає сутність окремого провадження як судової процедури, для якої властиве не вирішення спору про право цивільне, а підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав, що безпосередньо впливає з положень ч. 1 ст. 293 ЦПК України. Ціла низка теоретичних питань, таких як питання наявності або відсутності в окремому провадженні спору про юридичний факт, його зв'язку зі спором про право, особливостей дії в окремому провадженні принципів цивільного судочинства, таких як змагальність і диспозитивність, визначення кола та правового статусу учасників справ цієї категорії, порядку судового доказування, зокрема, використання як доказів документів, оформлених окупаційними органами влади, та ін. залишаються остаточно невирішеними.

Про наявність потреби у науковій розробці даної теми свідчить, зокрема, існування значної кількості проблем у судовій практиці, пов'язаних з розглядом та вирішенням судами справ цієї категорії. Яскравим прикладом

є справи за заявами про встановлення факту родинних відносин з померлим військовослужбовцем, який встановлюється з метою захисту цивільних прав та отримання соціальних виплат і допомоги; про встановлення факту перебування на утриманні особи трьох чи більше дітей або інших фактів, що надають право на відстрочку від мобілізації; про встановлення факту, що заявник є членом сім'ї загиблого військовослужбовця, який встановлюється з метою отримання грошової компенсації, та інші справи, в яких неодноразово виникали проблеми з визначенням судової юрисдикції, кола необхідних судових доказів, наявності/відсутності спору про право тощо.

Актуалізує тему дисертаційного дослідження П.А. Поліщука й закріплення у ЦПК України у зв'язку із введенням на території України воєнного стану особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру» на 2021–2025 рр., що є складовою частиною плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини в людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації П. А. Поліщука зумовлений вмільм використанням дисертантом методології юридичної науки, адже в процесі роботи над дисертацією застосовувалися загальнонаукові методи та підходи, а також спеціально-наукові прийоми та способи пізнання правових явищ. Слід зазначити, що методологічний інструментарій індивідуально обирається дослідником для кожної наукової роботи, і про його якість свідчить не

стільки широке коло використаних методів, скільки професійність їх застосування, що й продемонстровано в роботі П. А. Поліщука.

Про ґрунтовний підхід дисертанта до проведення наукового дослідження свідчить здійснений ним аналіз значного обсягу джерельної бази, що включає як праці науковців, що працювали над цією та суміжними темами, так і норми чинного законодавства України та матеріали судової практики.

Перший розділ дисертації присвячено теоретико - правовим та методологічним засадам встановлення фактів, що мають юридичне значення, у цивільному судочинстві. Розглядаючи зміст категорій «юридичні факти» та «факти, що мають юридичне значення» (підрозділ 1.2.), автор докладно аналізує становлення та розвиток наукових поглядів щодо розуміння сутності цих понять, формулюючи на основі цього власне бачення цього питання.

Можна погодитись із аргументованим твердженням дослідника про належність вирішення справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, виключно до цивільної юрисдикції, незалежно від мети їх встановлення, тобто від того, до сфери яких правовідносин належать права та обов'язки, які породжують, змінюють чи припиняють такі факти (с. 11, 37-38 дисертації).

Не позбавленою сенсу та цілком обґрунтованою вбачається позиція дисертанта щодо того, що в окремому провадженні відсутній спір про право, але наявний спір про факт (с. 42 дисертації). Здобувач небезпідставно стверджує, що в процесі розгляду справи судом існування певного юридичного факту може бути поставлене під сумнів кимось з учасників справи, внаслідок чого факт набуває характеру спірного, що, водночас, не обов'язково свідчить про існування спору про право.

Заслуговує на увагу й проведений дисертантом аналіз умов, за наявності яких можливе встановлення судом в порядку окремого провадження фактів, що мають юридичне значення (с. 47-51 дисертації).

У другому розділі дисертації досліджено процесуальний порядок звернення до суду у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення в окремому провадженні.

У підрозділі 2.1. автором вміло екстрапольовано основні положення вчення про передумови виникнення та умови реалізації права особи на звернення за судовим захистом на питання про звернення до суду у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, з урахуванням процесуальних особливостей, що мають місце в окремому провадженні. Розглядаючи загальні та спеціальні передумови виникнення права на звернення до суду, автор слушно вказує на таку спеціальну передумову виникнення права на звернення до суду у справах окремого провадження як відсутність спору про право (с. 67 дисертації).

Істотне значення не лише для розвитку юридичної науки, а й для вдосконалення судової практики мають положення роботи, що стосуються особливостей оформлення заяви для звернення до суду та додатків до неї у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, в умовах воєнного стану (с. 70-78 дисертації). Також заслуговує на увагу висловлена дисертантом позиція щодо порядку визначення підсудності справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, з іноземним елементом (с. 81-82 дисертації).

Розкриваючи в підрозділі 2.2. дисертації питання про суб'єктний склад у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, автор приділяє значну увагу правовому статусу заявника та заінтересованих осіб.

Можна погодитись із точкою зору автора про наявність у суду права вчиняти такі заходи як залучення заінтересованих осіб до участі у справі про встановлення фактів, що мають юридичне значення, зокрема і за його тобто суду власною ініціативою (с. 99, 101 дисертації).

Досліджуючи у підрозділі 2.3. проблематику доказування та доказів у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, в порядку окремого провадження, дисертант, зокрема, ґрунтовно аналізує коло фактів.

що входять до предмету доказування у цій категорії цивільних справ (с. 106-111 дисертації). Також автор наводить переконливі аргументу на підтвердження власної точки зору про належність суду до кола суб'єктів доказування у цих справах (с. 111 дисертації).

У третьому розділі дисертації здобувач зосередився на процесуальних особливостях розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, в порядку окремого провадження.

Аналізуючи законодавчі вимоги щодо складу суду у справах окремого провадження, дисертант висловлює обґрунтовані сумніви щодо необхідності залучення присяжних до розгляду і вирішення тих чи інших справ окремого провадження (с. 125 дисертації). Принаймні така точка зору може бути підтримана в існуючих на сьогоднішній день умовах відправлення правосуддя в Україні.

Автор обґрунтовано звертає увагу на проблеми використання про розгляді справ як доказів документів, виданих органами окупаційної влади, аналізуючи практику застосування Європейським судом з прав людини та вітчизняними судами правила про так звані «намібійські винятки» (с. 128-131 дисертації).

Доволі цікавими є й наведені в роботі аргументи здобувача на підтримку законодавчих новел про скасування нарадчої кімнати під час ухвалення рішень у цивільних справах (с. 141-144 дисертації).

Зроблені у дисертації наукові висновки достатньо обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи, окремі з них проілюстровано прикладами з судової практики. Дисертантом здійснене наукове узагальнення на основі аналізу норм законодавства, матеріалів судової практики, зокрема постанов Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини, а також сформульовано слушні пропозиції щодо вдосконалення положень чинного законодавства України.

Дисертація логічно структурована, що дозволило автору всебічно розкрити тему наукового дослідження, та оформлена відповідно до встановлених вимог.

Наукова новизна одержаних результатів. За твердженням дисертанта, його дисертація є першим в українській науці цивільного процесуального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем встановлення фактів, що мають юридичне значення, в порядку цивільного судочинства на матеріалах оновленого цивільного процесуального законодавства України.

Беззаперечно, ціла низка висновків та пропозицій, сформульованих у дисертації П. А. Поліщука, характеризуються науковою новизною.

Варто акцентувати увагу на деяких положеннях наукової новизни.

Так, вперше саме дисертантом запропоновано виділення спеціальної передумови реалізації права на звернення до суду у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, в порядку окремого провадження, - відсутність спору про право. Така пропозиція є важливою для розвитку вчення про передумови виникнення права на звернення за судовим захистом у його конкретизації для справ окремого провадження.

Також важливою та новою для української юридичної науки є пропозиція дисертанта на законодавчому рівні встановити підсудність справ за заявою іноземної особи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, а саме: таку заяву необхідно пред'являти за місцем проживання або за останнім місцем проживання фізичної особи, громадянина України стосовно якої встановлюється такий факт, чи за місцем настання певної події чи дії. Втілення цієї пропозиції сприятиме доступності правосуддя та слугуватиме вдосконаленню процедури розгляду та вирішення цивільних справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, з іноземним елементом.

Слугує розвитку юридичної науки і сформульоване дисертантом положення наукової новизни про відмінність справ про встановлення фактів,

що мають юридичне значення, від інших справ окремого провадження за своєю специфічною метою та процесуальною природою, яка полягає в особливій компенсаторній функції суду, який, встановлюючи відповідний юридичний факт, усуває недоліки або прогалини у законодавчому регулюванні порядку встановлення юридичних фактів, а також заміщує діяльність адміністративних органів у випадках, коли реєстрація необхідного юридичного факту або видача відповідних документів є неможливою з причин, що не залежать від дій цих органів, у разі відсутності іншого передбаченого законом порядку його підтвердження. Дисертант слушно вказує, що встановлення юридичного факту судом зумовлює настання конкретних правових наслідків для заявника та заінтересованих осіб, що підкреслює його особливу правову природу порівняно з іншими видами справ окремого провадження.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Про вагоме теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження свідчить не лише достатній рівень наукової новизни, логічність та обґрунтованість висновків, що можуть бути використані як підґрунтя для подальших наукових досліджень за цією темою, так і для вдосконалення положень чинного цивільного процесуального законодавства України, а й у викладацькій діяльності, про що свідчить Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Поліщука Павла Анатолійовича на тему: «Встановлення фактів, що мають юридичне значення, в порядку цивільного судочинства: проблеми теорії і практики» у навчальну та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія», а також у практичній діяльності при здійсненні правосуддя у цивільних справах, про що свідчить Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Поліщука Павла Анатолійовича на тему: «Встановлення фактів, що мають юридичне значення, в порядку цивільного судочинства: проблеми теорії і практики» на здобуття доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081

«Право» в практичну діяльність судів загальної юрисдикції, що розміщені у додатках до дисертації.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Основні положення, висновки та пропозиції, що містяться у дисертації, відображено у достатній кількості наукових публікацій: в 4 наукових статтях, які опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Дисертація підготовлена П. А. Поліщуком у відповідності до вимог академічної доброчесності, встановлених нормами Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», інших законів та підзаконних нормативно-правових актів України, а також Положення про дотримання академічної доброчесності в Національному університеті «Одеська юридична академія» (зі змінами та доповненнями). В поданій до захисту дисертації фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації не виявлено.

Дискусійні положення та висновки у дисертації.

Попри ґрунтовний характер дисертаційного дослідження, деякі твердження та висновки дисертанта мають дискусійний характер та потребують додаткової аргументації.

1. В роботі неодноразово наголошується на необхідності розмежовувати поняття «юридичний факт» та «факт, що має юридичне значення» (наприклад, на с. 46, 156 дисертації). Однак обґрунтування такої необхідності видається непереконливим. Залишається незрозумілим, як юрисдикційний порядок встановлення (підтвердження) певного факту впливає на його сутність, юридичну природу. Чому, наприклад, факт реєстрації шлюбу, належним чином підтверджений документом, виданим органом ДРАЦС, є юридичним фактом, а цей самий факт, якщо його

необхідно встановлювати в судовому порядку, вже є не юридичним фактом, а фактом, що має юридичне значення?

2. Дещо суперечливою вбачається пропозиція дисертанта щодо внесення змін до ч. 8 ст. 49 ЦПК України (с. 90, 165 дисертації). З одного боку, дисертант цілком слушно вказує на наявність істотних відмінностей у правах та обов'язках між позивачем та заявником у справах окремого провадження, називаючи низку процесуальних прав позивача, яких заявник у справах окремого провадження не має та не може мати в силу особливостей свого правового статусу та характеру вимог, що розглядаються у справах окремого провадження (с. 90 дисертації), а з іншого – пропонує закріпити у ч. 8 ст. 49 ЦПК України норму згідно якої «Заявник у справах окремого провадження має права та обов'язки позивача...». Фраза «крім випадків, передбачених у розділі IV цього Кодексу» цього питання не знімає, оскільки ч. 5 ст. 294 ЦПК України містять обмеження лише щодо права укласти мирову угоду та передати справу на розгляд третейського суду та жодним чином не стосуються прав на зміну предмету або підстави позову, на збільшення або зменшення позовних вимог.

3. Потребує додаткової аргументації сформульований дисертантом підхід до розуміння змісту категорії рішення суду у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення (с. 11, 146, 163 дисертації). З наведеного здобувачем визначення незрозумілим залишається те, у чому саме полягає специфіка таких рішень суду, яка відрізняє їх від інших рішень судів у цивільних справах взагалі, та рішень судів у справах окремого провадження, зокрема.

Утім, наведені зауваження носять дискусійний характер та не змінюють позитивного враження від дисертації П.А. Поліщука.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Поліщука Павла Анатолійовича на тему: «Встановлення фактів, що мають юридичне

значення, в порядку цивільного судочинства: проблеми теорії і практики» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами від 31 травня 2019 р. № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор – Поліщук Павло Анатолійович за умови успішного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, нотаріального
та виконавчого процесу Національного
університету «Одеська юридична академія»**

Ігор АНДРОНОВ